

του Γιώργου Καλακαλλά*

Προσωπικά για μένα, η Τέχνη είναι απεικόνιση των ιδεών και των αισθημάτων ενός τόπου και μιας εποχής. Άρα όταν αλλάζουν οι ιδέες και τα αισθήματα, αλλάζει και το περιεχόμενο της Τέχνης.

Σήμερα υπάρχει ένα κίνημα, που ζητά την απομυθοποίηση της τέχνης. Μπορεί όμως ο άνθρωπος να ζήσει με την οκληρή πραγματικότητα μόνο, δίχως όνειρα και ελπίδες;

Γι' αυτό και πιστεύω ότι, αυτό που κατορθώνει με το έργο του ο καλλιτέχνης, είναι συχνά απερίγραπτο. Τύποι οπτικοί καθώς είμαστε οι περισσότεροι, συνήθως προσέχουμε και εκτιμούμε την δραματική ενάργεια, την πλαστική δύναμη των καλλιτεχνικών συμβόλων. Τη μουσική υποβλητικότητα των ιδίων των έργων τη δεχόμαστε, πολλές φορές όμως, σπάνια και δύσκολα τη συνειδητοποιούμε. Κι όμως αυτό είναι το πιο άμεσο αποτέλεσμα της Τέχνης. Την Τέχνη πρέπει να τη δούμε, να την αφομοιώσουμε και να την χαρούμε, όχι μόνο γιατί ο ρυθμός και η ποιότητά της καθορίζουν τη συγκινησιακή καμπύλη που θα εγγραφεί μέσα στην εμπειρία μας, αλλά γιατί και οι όγκοι, τα επίπεδα, οι φόρμες, οι άξονες κ.λ.π. είναι μουσικά στοιχεία, απαραίτητα στην ολοκλήρωση ενός έργου.

Η σύγχρονη Τέχνη, δοκίμασε να ελευθερωθεί από τα πανάρχαια δεσμά της. Κι έκανε διάφορα ανοίγματα, έσπασε τα μέτρα και κατέργησε το συγκεκριμένο. Αλλά και αυτός ακόμη ο ελεύθερος ρυθμός στην τέχνη, που πολλές φορές μοιάζει ασπόνδυλος, έχει τον δικό του ρυθμό και τον δικό του δυναμισμό, και επομένως κάτι από το αιώνιο πνεύμα της Τέχνης που θα είναι πάντα αδελφωμένο με την ψυχή της δημιουργίας.

Σήμερα γίναμε πολύ «εγκεφαλικότεροι» από άλλοτε και υποτιμάμε τις αισθήσεις και τις αξίες τους στην απόλαυση των καλλιτεχνικών συνθέσεων. Υπάρχει ωστόσο μια χαρά του ματιού, και εδώ δεν μπορούμε να

μην τη λογαριάσουμε ακόμη και στις πιο γεωμετρικές αφαιρέσεις της, γιατί από την ίδια τη φύση της η Τέχνη, η οποιαδήποτε Τέχνη, διεγείρει κι «αδράχνει» όχι ένα τμήμα του ανθρώπου, αλλά ολόκληρο τον άνθρωπο.

Η μεγάλη αρετή κάθε άξιου καλλιτεχνικού έργου είναι ότι, όλα τα συστατικά ή δημιουργικά στοιχεία του (επομένως και τα μουσικά, τα ποιητικά, τα λογοτεχνικά), εναρμονίζονται και συγκλίνουν προς ένα και τον αυτό σκοπό. Να δημιουργήσουν μια ορισμένη καλλιτεχνική διάθεση, να εισαγάγουν, να συνθέσουν και να δυναμώσουν έως ένα ορισμένο βαθμό το κύμα μιας συγκίνησης. Ο δημιουργός επιδιώκει αυτόν το συντονισμό των μέσων, και το τελικό αποτέλεσμα της προσπάθειάς του είναι να φθάσει η Τέχνη να εκφράσει σε όλη της την ένταση και την λάμψη, το δημιουργικό αίσθημα.

Η Τέχνη είναι θεία ευλογία, αλλοιώνει και τα πρόσωπα και τα πράγματα. Μεταμορφώνει ψυχικά, ανανεώνει και εξυψώνει το είναι του ανθρώπου και του δίνει μια νέα, άγνωστη ως τότε, υπόσταση (αντιλαμβάνεται κανείς όλα αυτά και εκτιμά την καλλιτεχνική δημιουργία όταν διεισδύσει βαθειά στη μελέτη του έργου).

Τι προσδοκά ο άνθρωπος από την Τέχνη και ποια είναι η προσφορά του μέσω αυτής στον ψυχικό του κόσμο, που από κει και πέρα γίνεται η ίδια η ζωή του;

Η Τέχνη είναι ένα φοβερό και παράδοξο πλάσμα που ζει τη δική της ζωή. Είναι ένα κομμάτι από την κινούμενη και απεριόριστη πραγματικότητα της ζωής, που είναι δεμένο επάνω σ' ένα στιμάδι, φαινομενικά ακίνητο και περιορισμένο. Άλλοτε συμπυκνώνεται μέσα στο χώρο και δίδει ένα συμβολικό χαρακτήρα, και άλλοτε πολλαπλασιάζει την ενέργεια μέσα της, με μια πληθώρα ζωής και μια φοβερή δύναμη. Δύναμη που

(*) Ο Γ. Καλακαλλάς είναι Επίκ. Καθηγητής του Τμ. Αρχ/νων ΕΜΠ. Το κείμενο αποτελεί μέρος της διαλέξεως - συζητήσεως που έγινε στο Ζάππειο Μέγαρο στα πλαίσια του Παγκοσμίου Συνεδρίου Αισθητικής (18-20 Σεπτ.)

ανανεώνεται, μπορεί να πει κανείς, με αλληπάλληλες εκρήξεις. Έτσι πρέπει να φανταστούμε ότι ενεργεί μέσα στο είναί μας, όταν την βλέπουμε και όταν την αφομοιώνουμε. Και τότε συνήθως την αναλύουμε με τον δικό μας τρόπο. Γι' αυτό πολλές φορές υπάρχουν εκρήξεις μέσα μας, γίνεται ενεργοποίηση του ψυχικού μας κόσμου έως ότου εξαντληθεί ο δυναμισμός που μας πρόσφερε το έργο αυτό, για να υπάρξει πάλι κάτι καινούργιο στο προσκήνιο, ώστε να αρχίσει και αυτό να εκτοξεύει τις δικές του δυνάμεις στον ψυχικό μας κόσμο. Κι εδώ βλέπουμε ότι υπάρχει ένας καταγιωτικός βομβαρδισμός που έχει παράδοξα και θαυμαστά αποτελέσματα στη ζωή μας.

Τώρα, αν την τέχνη την πάρουμε σαν ένα παιχνίδι, είναι εντούτοις μια πολύ σοβαρή πνευματική ασχολία, αφού αποτελεί σταθμό στην κίνηση του ανθρώπου προς την ανώτερη σφαίρα των επιδιώξεών του.

Πολλές φορές στον οργανισμό μας, υπάρχει ένα πλεόνασμα δυνάμεων. Είναι οι δυνάμεις εκείνες που συσσωρεύονται και που δεν τις χρειάζεται. Γι' αυτό το παιχνίδι είναι ένας τρόπος να χρησιμοποιούνται οι δυνάμεις αυτές, ώστε ο οργανισμός του ανθρώπου να βρísκει την αρχική του ισορροπία. Και πάμε τώρα στις μικρές ηλικίες των παιδιών που το παιχνίδι είναι η χαρακτηριστική ενασχόλησή τους: στο παιχνίδι ξο-

δεύουν τις δυνάμεις τους που μένουν αχρησιμοποίητες. Βέβαια και όταν ενηλικιωθούν, πάλι παίζουν για τον ίδιο λόγο, δηλ. για να δαπανήσουν το πλεόνασμα των δυνάμεών τους.

Μπορεί να πει κανείς ότι η οργανωμένη ζωή των ανθρώπων με την πρόοδο του πολιτισμού αφήνει πολλές σωματικές και ψυχικές δυνάμεις αχρησιμοποίητες. Ο τρόπος για να δαπανώνται οι σωματικές δυνάμεις είναι οι διάφορες αθλοπαιδιές, όσον αφορά όμως τις ψυχικές και πνευματικές δυνάμεις, είναι οι διάφορες μορφές της Τέχνης.

Επομένως, η χαρά που προσφέρει η Τέχνη, είναι μια οργανική απόλαυση, μια ηδονή του ψυχικού κόσμου (για να εξηγηθώ όμως, αυτό το παιχνίδι του περισσεύματος των δυνάμεων, δεν ισχύει για τον καλλιτέχνη, διότι εδώ ο δημιουργός ξοδεύει ζωτικότερες δυνάμεις που αντιπροσωπεύουν όχι απλώς το περίσσειμα, αλλά το ίδιο το κεφάλαιο της ψυχικής και έως ένα βαθμό της σωματικής του ενέργειας, διότι εδώ μιλάμε για το ποιοτικό αποτέλεσμα και όχι για την ενέργεια αυτή καθ' εαυτή).

Πιστεύω ότι, αν φροντίσουμε να εκμεταλλευθούμε κατάλληλα τα παιδιά το περίσσειμα δυνάμεων που διαθέτουν τότε θα έχουμε δημιουργήσει μία κοινωνία πνευ-

ματική, ευαίσθητη και δημιουργική σε όλους τους τομείς.

Μεγάλο ρόλο σ' αυτό παίζει η διδασκαλία, η οποία δεν είναι ούτε μοιάζει με μια χημική αντίδραση μεταξύ δασκάλου και μαθητή, και εννοώ εδώ ότι δεν πρέπει να γίνεται χωρίς στόχο να αγγίξει την παιδική ψυχή θετικά, όποιο και αν είναι το θέμα διδασκαλίας. Πρέπει να μοιάζει πολύ περισσότερο με την φιλοτέχνηση ενός ζωγραφικού πίνακα ή ενός γλυπτικού έργου, ή ακόμα με την σύνθεση ενός μουσικού κομματιού. Στη διδασκαλία πρέπει να βάζεις όλη την καρδιά σου, να συνειδητοποιήσεις ότι τίποτα δεν γίνεται με «συνταγές», διότι τότε χαραμίζεις την προσπάθειά σου, τους μαθητές σου και τον εαυτό σου.

Μιά από τις δυνάμεις που συντέλεσαν πολύ στην δημιουργία του πολιτισμού μας, είναι ασφαλώς η επιρροή των μεγάλων δασκάλων κάθε εποχής. Γιατί, όταν τον μαθητή τον συνηθίσουμε να βλέπει σωστά, αμέσως η οπτική του αντίληψη αλλάζει και ενεργοποιεί όλο τον ψυχισμό του.

Είναι πολύπλοκη δουλειά το να διδάσκεις, μα ένα από τα κυριότερα καθήκοντα του δασκάλου είναι να κεντρίζει το ενδιαφέρον του μαθητού του.

Η μετάδοση είναι το ουσιώδες λειτουργήμα του πολιτισμού!

Χρειάζεται να διακρίνουμε την τέχνη ως γεγονός από την τέχνη ως περιεχόμενο.

Το παιδί επηρεάζεται από το περιεχόμενο της Τέχνης, μόνον όταν και αφού ξεπεράσει επιτυχώς την απορία που του προκαλεί το ίδιο το γεγονός της Τέχνης.

Το παιδί αναπτύσσεται ψυχο-διανοητικά συνεχώς μέχρι την ενηλικίωσή του. Η επαφή του με το γεγονός της Τέχνης αποτελεί μια τραυματική εμπειρία, την οποία οφείλει να ξεπεράσει στην πορεία του προς την πλήρη ωρίμανση.

Πράγματι, ενώ το παιδί κοινωνικοποιείται, κυρίως δια μέσου της επαφής του με γεγονότα και θεσμούς της κοινωνικής ζωής, τα οποία ενσωματώνουν μέσα τους κανόνες της λογικής, η επαφή του με το γεγονός της Τέχνης συνεπάγεται την οικείωσή του με κανόνες που δεν έχουν καμία σχέση με τους κανόνες της λογικής.

Οι αισθητικοί κανόνες, όπως γίνονται αισθητοί στην εμπραγματωμένη τους έκφραση, δηλ. το ίδιο το αντικείμενο της Τέχνης, δεν μπορούν, σε πρώτη τουλάχιστον φάση, να ερμηνευτούν από τους κανόνες της λογικής, οι οποίοι, ωστόσο είναι και οι μόνοι τους οποίους την στιγμή τουλάχιστον της τραυματικής επαφής διαθέτει το παιδί.

Για να ξεπεράσει το τραύμα, ο μόνος δρόμος που έχει το παιδί, είναι να προσπαθήσει να προσεγγίσει το γεγονός της Τέχνης, όπως το ίδιο επιβάλλει, δηλαδή αυτόνομα, χωρίς αναφορά σε εξω-αισθητικούς κανόνες που μοιραία δεν μπορούν να ερμηνεύσουν το αισθητικό. Αν ακολουθήσει αντίθετο δρόμο, αν προσπαθήσει δηλαδή να συμβιβαστεί με το γεγονός της Τέχνης με αναφορά σε εξω-αισθητικά κριτήρια, θα αποτύχει και θα παρερμηνεύσει «ναρκισσιστικά» αυτό που απαιτείται από την επαφή του με το γεγονός της Τέχνης.

Το ερώτημα γιατί υπάρχει Τέχνη δεν είναι δυνατόν να απαντηθεί επιτυχώς μέσα από το πρίσμα της αρχής της σκοπιμότητας. Και αυτό γιατί, ενώ το γεγονός της Τέχνης έχει σκοπό, δεν φαίνεται να έχει σκοπιμότητα. Η σκοπιμότητα προϋποθέτει την επίτευξη του σκοπού με την μεγαλύτερη δυνατή οικονομία. Η Τέχνη όμως, είναι ακριβή. Το παιδί απαιτεί να κατανοήσει -στην αρχή τουλάχιστον- γιατί χρειάζεται, να κτίσουμε τον Παρθενώνα την ίδια στιγμή που μπορούμε να ικανοποιήσουμε τις θρησκευτικές μας ανάγκες και σε μία καλύβα. Η οικοδομική του Παρθενώνα έχει βέβαια σκοπό (στο βαθμό που έχει αιτία), αλλά μπορεί να μην έχει σκοπιμότητα (η οποία νοείται εδώ ως σύμφυτη με την αρχή της οικονομικότερης επίτευξης του οποίου σκοπού).

Αν το παιδί ερμηνεύει «ναρκισσιστικά» την επαφή του με το γεγονός της Τέχνης, αν δηλαδή στην ερώτηση, γιατί υπάρχει Τέχνη -στην οποία δεν μπορεί να απαντήσει αν δεν αποφασίσει πρώτα να μπει στη λογική της Τέχνης- απαντήσει με τρόπο που αποφεύγει την ουσία της απάντησης, τότε θα αποτύχει να αποτιμήσει αυτό που επιδιώκουμε να αποτιμήσει από την τραυματική του επαφή με το γεγονός της Τέχνης. Δηλαδή τη συμφιλίωσή του με την Τέχνη και το αισθητικό του εγώ. Διότι επιδιώκουμε να συμφιλιωθεί το παιδί με την Τέχνη και όχι το αντίστροφο, γι' αυτό και φέρνουμε το παιδί σε επαφή με την Τέχνη, ώστε τελικά να επουλώσει το τραύμα που θα του προκαλέσει το γεγονός της. Από την στιγμή που το παιδί επουλώσει το τραύμα της επαφής του με το γεγονός της Τέχνης, μπαίνοντας στην λογική της και προσλαμβάνοντας τα δικά της κριτήρια, τότε ο δρόμος είναι ανοικτός για την δικαίωση με μια νέα ζεστή μορφή σκέψεων και μέσα από την επαφή με το περιεχόμενο, πλέον, της Τέχνης. Από τη στιγμή δηλαδή που το παιδί συμφιλιώνεται με το γεγονός της τέχνης, δέχεται δηλαδή ότι υπάρχει μια δραστηριότητα διαφορετική από τις υπόλοιπες δραστηριότητες μέσα στην κοινωνία, μια δραστηριότητα που έχει αξία αφ' εαυτή, οδηγείται κι ακολουθεί στο ερώτημά του, τι μπορεί να θεωρηθεί σαν Τέχνη. Τι είναι Τέχνη και τι καρικατούρα. Σ' αυτό συνίσταται το ερώτημα του περιεχομένου. Μετά από το σταδιακό παιχνίδι με το έργο της Τέχνης, το παιδί θα μπορέσει σιγά-σιγά να δίνει εκείνες τις απαντήσεις σ' αυτό το ερώτημα, που θα δικαιώνονται από την σύμφωνη γνώμη εκείνων που εξαίρονται.